

10.5.2022

עיריית עמית כהן

60 שניות על שימור מורשת התרבות

מפגש 2

מפגש ראשון הציג את הצירוף הלשוני, שימור מורשת תרבות מוחשית והמשמעויות הנלוות.
מפגש שני מתמקד בגורמים השותפים לשינוי במעמד תחום שימור מורשת התרבות המוחשית.

הסכמות והוראות להכרזתם של נכס ונוף ראויים להגנה ולשימור

שימורם של נכסי מורשת תרבות, מבנים ותשתיות, קיים משחר ההיסטוריה, ובעבר כוון בעיקר למבנים מונומנטאליים שהתאפיינו בבולטות סגנונית, חומרית או טכנולוגית, ושחשיבותם הוכרה ברמה המקומית או הלאומית. בהחלטה לשמרם היו מעורבים אנשי שלטון או עילית חברתית שדנו בעיקר באמצעים, בדרכים ובפעולות שיימנעו פגיעה חומרית בנכס, יאפשרו לו לשרוד במרחב הגיאוגרפי בתוכו הוא נמצא, ובתפקיד מאפייניו ועיצובו להעברת מסרים, ועל ידי כך להאדרתו של הגורם המעורב בבחירתו ובשימורו.

עם עליית הלאומיות באירופה במאות ה - 18 וה - 19 והתחזקות תהליכי התייעוש הפך העיסוק בשרידי העבר אמצעי פוליטי לחיזוק הקשר בין קהילת הלאום לבין מרחבה הגיאוגרפי וקיבל לראשונה משמעות ציבורית. בשנים אלה התארגנות של תנועות שימור עממיות אפיינה בעיקר את אירופה. העיסוק הגדל בעבר הוביל לייסודם של גופים ממלכתיים ולהתפתחותן של מתודות ברמה הלאומית לשימור נכסים היסטוריים. כך למשל, בצרפת בשנת 1855 הוקמה ועדה ממשלתית למונומנטים היסטוריים, באנגליה בשנת 1895 הוקמה הקרן הלאומית לשימור נכסי תרבות.

ההתארגנות הממוסדת של גופי השימור לוותה בחשיבה שימורית ובניסיונות לחבר עקרונות שנועדו ליצור **האחדה** של הגדרות ומושגים ולקבוע **כלים מוסכמים** על ידי מדינות, ואחר כך על ידי גופים בינלאומיים, לשמירת מורשת התרבות. את ההתארגנות הממסדית **ממחצית המאה ה 19 ואילך בנושא שימור מורשת התרבות המוחשית ניתן לחלק לארבע תקופות היסטוריות**, כשכל תקופה מושפעת באופן ישיר מהשינויים החברתיים, הכלכליים, התרבותיים, ובאלה גישות אדריכליות ותכנוניות, שהתרחשו בה. בכל תקופה גובש מכלול של **עקרונות** בנושא מורשת תרבות, נקבעו **כללים** לגבי אופן השימור של הנכסים המוחשיים, אפשרויות השמשתם, הבנת ההשלכות על סביבתם הקרובה ועל האוכלוסייה הנקשרת בנכסים ובנופים אלה. את העקרונות קבעו ארגונים ומוסדות בינלאומיים שדאגו גם לפרסמן במסמכים שונים, בעיקר באמנות להן היו אחראיות רשויות (**charters**), במסמכים שהופצו ושהציגו סיכומים בעקבות מפגשים (**conventions**) ובהמלצות (**recommendations**). במהלך השנים הפרסומים חזקו את מעמדם והפכו **לאבני דרך** (mile stones) בהתפתחות נושא שימור מורשת התרבות המוחשית.

התקופה הראשונה הסתיימה בראשית המאה העשרים והצטיינה בהעלאת רעיונות והתגבשות אסכולות בדבר מאפייניה של מורשת התרבות הבנויה. השימור בראשיתה של תקופה זו התנהל על ידי בודדים, ולקראת שלהי המאה ה 19 ותחילת המאה העשרים על ידי מסגרות מקצועיות-לאומיות של קהילות הארכיאולוגים והאדריכלים שקבעו כללים לזיהויים של נכסים מונומנטאליים בעלי חשיבות היסטורית וארכיטקטונית. תקופה זו התייחדה בהתפתחותן של שתי אסכולות שבראשן

עמדו שניים: ויולה לה דוק (Viollet-le-Duc, 1814-1879), אדריכל ותאורטיקן צרפתי, נאמן לרעיון המקורי ולאסתטיקה, ששאף לשחזור מדויק של המקור כדי להשיג שלמות אסתטית בכל מחיר. ג'ון רסקין (John Ruskin, 1819 – 1900), אנגלי, חוקר תרבות, נאמן לשיקוף ההתפתחות התרבותית לאורך השנים ולהעברת הסיפור המורכב בשלמותו לדורות הבאים. למרות שונותן זו מזו, בשתי האסכולות מודגש תפקידה של מורשת התרבות לשקף את התפתחות האדם והחברה, את עשייתו ותרבותו.

התקופה השנייה התארכה מראשית המאה העשרים ועד שנות השבעים של המאה העשרים. ראשיתה בעידן המודרני והיא נמשכה לתוך התקופה הפוסט מודרנית. תקופה זו התאפיינה בארבע התפתחויות: 1. חורבן, בעקבות מלחמות העולם, הראשונה והשנייה, שגרם להרס נרחב של הרקמה האורבאנית בערים אירופאיות רבות ולאובדן מסיבי של מונומנטים היסטוריים. 2. פיתוח מזורז שהתאפיין בעיור מואץ, בשיכון להמונים, בערים חדשות ובנייה מסחרית - שתרמו ליצירתן של סביבות מונוטוניות ואחידות, חסרות כל קשר למהות ההיסטורית והפיסית של המקום. בעקבות מצב זה נוצר נתק בין האדם והחברה לבין שורשיהם התרבותיים. 3. התפכחות וחיפוש אחר מקומיות, זהות וייחוד של כל קהילה – מקומה ומורשתה. 4. הדגשת החשיבות שיש לערכי תרבות לא רק בנכסי מורשת תרבות מוחשית אלא גם בנופי טבע. בתקופה זו למספר מוסדות ומסמכים שפורסמו על ידם השלכות על התפתחות תפיסת שימור מורשת התרבות. וועידה מקצועית בינלאומית שהתכנסה באתונה בשנת 1931 ושהחלטותיה פורסמו במסמך רשמי שהופץ בראשית שנות הארבעים, **הצהרת אתונה לשחזור מונומנטים היסטוריים 1931; התארגנות ממסדית בינלאומית בנושאי שימור מורשת התרבות** - כינון ועדה בינלאומית למונומנטים **איקום (ICOM) 1949**, גיבוש עמדות בינלאומיות מוצהרות וחתירה לשיתוף פעולה בין המדינות דחפו להקמתו של **מרכז בינלאומי ללימודי שימור ושיקום – איקרומ (ICCROM) 1959**, התאגדות מדינות באירופה וייסוד **מועצת אירופה (Council of Europe) 1954**, התגבשות מקצועית שבעקבותיה נוסחה **אמנת האג להגנה על נכסי תרבות בעתות מלחמה 1954**. אמנת האג עודדה ליצור 'פנקס' אתרים בינלאומיים בעלי חשיבות תרבותית מהמדרגה הראשונה. דחיפה נוספת נתן החשש מהשלכות תכנית סכר אסואן, שבעקבותיה החל ארגון אונסקו בניסוח מסמך עמדות להגנה על נופים ואתרים בעולם (1962). ניסוח המסמך תרם להקמתה של קרן מורשת עולמית להגנה על אזורי טבע ונוף ואתרים היסטוריים, ובשנת **1964** לפרסום **אמנת ונציה לשימור ולשיקום מונומנטים ואתרים**. אמנה זו ייחודה בריכוז עקרונות מנחים ומושגי יסוד בשימור ובקריאה למדינות העולם לגבש אמנת שימור לאומית ותוכנית פעולה התואמות את המסגרת התרבותית והמסורת הייחודית של כל מדינה. מסמך נוסף שפורסם באותה שנה עסק בהקמתו של גוף בינלאומי מקצועי א-ממשלתי אשר פעילותו תוקדש לקידומן של תיאוריה, מתודולוגיה וטכניקות מדעיות בשימור מורשה בנויה. בעקבותיו נוסדה בשנת **1965** 'המועצה הבינלאומית לאתרים ומונומנטים' - **איקומוס (ICOMOS)** בתמיכת אונסקו. שיתוף הפעולה הבינלאומי הוביל לצעד נוסף שהפגיש בין טבע ותרבות ולפרסומה בשנת **1972**, **בוועידה הבינלאומית של אונסקו להגנה על מורשת התרבות והטבע של העולם**.

התקופה השלישית נמשכה עד שלהי שנות השמונים והתאפיינה בהתבססותה של ההכרה ששרידותם של נכסי מורשת ונופי טבע נושאי ערכי תרבות תלויה בניהול מדיניות המשלבת נכסים ונופים אלה במערכות התכנון. בתקופה זו התפרסמו **אמנת אמסטרדם 1975** ו**אמנת גרנדה 1985**.

שני המסמכים מפרטים קווי מדיניות לניהול נכסי מורשת תרבות ולהגנה עליהם במסגרת של תכניות מתאר מפורטות בגבולות אזור התכנון שכינוייה 'שימור משולב' (Integrated conservation). בשנת 1987 התפרסמה **אמנת וושינגטון לערים היסטוריות**. באמנה נמצא המשך לגישות ביחס לזהות מקום ותפקידם של נכסי מורשת תרבות לייצר 'תחושת מקום' כמו גם את 'רוח המקום'.

התקופה הרביעית ראשיתה בשנות התשעים של המאה העשרים והיא נמשכת עד ימינו. בולטות בה שתי גישות, שגם קשורות זו בזו: 1. **הגישה המכלולית** (מכלולי נוף, מרחב לשימור, מתחם לשימור); 2. **הדגשת ערכי תרבות גם בטבע וגם בנכסי תרבות, הבנת המשמעות וערכים חברתיים, כלכליים וסביבתיים**. לגישות אלה ביטוי באמנה לנוף תרבות משנת 1992, באמנת נארה 1994, אמנת בורה שראשיתה במסמך שחיברה מועצת איקומוס אוסטרליה בשנת 1979, וגיבושה הסופי בשנת 1999. ההערכה הכלכלית זכתה לגיבוי באמנה לניהול תיירות באתרי מורשת, 1999, ובאותה שנה פורסמה **האמנה למורשת וורנקולרית בנויה**. ההרחבה וההכללה ברשימות מורשת תרבות נכסים המייצגים אורחות חיים ומלאכות יום-יומיות הדגישה את חשיבות המגוון, השכיח והשונוות של כל קהילה. בשנת 2005 זכה נושא המכלול להבלטה וצורפו אליו הנושאים - הקיימות והניהול, שלושתם במסמך **שיאן, שימור מכלולי מבנים, אתרים ומרחבים, 2005**. הרחבה נוספת נעשתה בשנת 2008 בהצהרת קוויבק על הקשרים בין נכסי התרבות והנוף לבין רוח המקום, ובשנת 2011, בעקרונות וולטה שהתבססו על ההמלצה לצרף הגדרה חדשה **למכלול** הראוי להכרה ולשימור, נוף עירוני היסטורי (Recommendations of the Historic Urban Landscape, 2011). **להרחבה** זו ביטוי בשיח השימור והשימוש הגובר בשימור כחלק מחשיבה **מתכללת**; מתכנון **מכליל** וכו'.

ומה קורה מאז 2011? תהליך של **בקרה ושכתוב** של אמנות ומסמכים המתייחסים למורשת התרבות, המוחשית והלא מוחשית, ולמורשת הטבע והתאמתם לתפיסות עולם והתפתחויות המאפיינות את החברה האוניברסלית והמדינתית במאה ה- 21.

סיכום

- הבחנות בין הסכמים, אמנות והמלצות בינלאומיים לבין הסכמים לאומיים
- הכרה ביתרונות ההסכמות הרחבות, הבינלאומיות שעברו תהליך בחינה; אימוץ והתאמתן למאפיינים לאומיים (מדינתיים/מקומיים)
- הבנה בחשיבותן של הגדרות וביתרון של כלי מיון מובחנים – קטגוריות וקריטריונים
- הרחבה וטשטוש הבדלים בין ערכי טבע ותרבות
- תמורות בדרוג ערכים בסולם חשיבות. בעבר, היו אלה הערך ההיסטורי, העיצובי, הנוף הייחודי עוצר הנשימה. בהווה לה ערכי תרבות, חברה וכלכלה.
- הקצאה ושכלול של אמצעים להערכה ולניהול
- תמורות – מעבר מהתמקדות לאומית/מדינתית לגישות והגדרות אוניברסליות, ובשנים האחרונות העדפת המקומיות על פני האוניברסליות.